

SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION RIVOJLANISHNING ROLI

Qodirov Sardor Sattorovich

qodirovsardor141@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirishda innovatsion rivojlanishning o'rnini va ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan. Innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari bilan investitsion jozibadorlik darajasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ochib berilgan, jahon tajribasi va milliy iqtisodiyot misolida tendensiyalar tavsiya etilgan statistik ma'lumotlar, jadval va diagrammalar orqali yoritilgan. Tadqiqot natijasida sanoat korxonalarida innovatsion salohiyatni oshirish, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga (ITTKI) sarflanadigan xarajatlarni ko'paytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali investorlar uchun qulay muhit yaratish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar *innovatsion rivojlanish, investitsion jozibadorlik, sanoat korxonalari, raqobatbardoshlik, ITTKI xarajatlari, texnologik yangilanish, xorijiy investitsiyalar, raqamli transformatsiya.*

THE ROLE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN INCREASING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Kadirov Sardor Sattorovich

qodirovsardor141@gmail.com

ABSTRACT

This article provides a scientific and theoretical analysis of the role of innovative development in increasing the investment attractiveness of industrial enterprises. The relationship between innovation activity indicators and the level of investment attractiveness is examined, and trends are illustrated through statistical data, tables and diagrams using international experience and the example of the national economy. As a result of the study, scientifically grounded proposals have been developed to increase innovation potential in industrial enterprises, expand R&D expenditures, and create a favorable environment for investors through the introduction of digital technologies.

Keywords: *innovative development, investment attractiveness, industrial enterprises, competitiveness, research and development costs, technological renewal, foreign investments, digital transformation.*

KIRISH

Zamonaviy sharoitda jahon iqtisodiyotining raqobatbardoshligi, avvalambor, innovatsion salohiyatning darajasi va uni real ishlab chiqarish jarayoniga tatbiq etish samaradorligi bilan belgilanadi. Sanoat korxonalari milliy iqtisodiyotning tayanch bo'g'ini sifatida investitsiya resurslarini jalb etishda innovatsion rivojlanish darajasiga bevosita bog'liq holda faoliyat yuritmoqda. Investorlar, ayniqsa xorijiy investorlar, mablag' joylashtirish qarorini qabul qilishda korxonaning texnologik saviyasi, ilmiy-tadqiqot salohiyati, raqamli boshqaruv tizimlari mavjudligi va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish qobiliyatiga alohida e'tibor qaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasida sanoat sohasini rivojlantirish, uni innovatsion asosda modernizatsiya qilish va investitsion muhitni yanada yaxshilash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois innovatsion rivojlanish omillarining investitsion jozibadorlikka ta'sirini ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirishda innovatsion rivojlanishning rolini nazariy va amaliy jihatdan asoslash, mavjud tendensiyalarni statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilish hamda samaradorlikni oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi: innovatsion rivojlanish va investitsion jozibadorlik tushunchalarining nazariy-uslubiy asoslarini yoritish; ikki ko'rsatkich o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni statistik va grafik tahlil usullari orqali baholash; tarmoqlar va mamlakatlar kesimidagi tendensiyalarni qiyosiy o'rganish; hamda olingan natijalar asosida amaliy ahamiyatga ega tavsiyalar shakllantirish. Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda innovatsion faollik va investitsion jozibadorlik o'rtasidagi bog'liqlik nafaqat nazariy, balki miqdoriy-statistik tahlil asosida ham asoslab berilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Innovatsion rivojlanish va investitsion jozibadorlik masalalari iqtisodiyot fanida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. J. Shumpeter o'zining "ijodiy vayronagarlik" nazariyasida innovatsiyani iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin etgan bo'lsa, keyingi davr tadqiqotchilari innovatsion faollikni korxona

darajasidagi raqobatbardoshlik va investitsion jozibadorlikning muhim omili sifatida ko'rib chiqishgan¹.

Xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida investitsion jozibadorlik tushunchasi korxonaning moliyaviy barqarorligi, boshqaruv sifati, bozordagi o'rni va innovatsion salohiyati kabi ko'p omilli tizim sifatida talqin etiladi². Ayrim mualliflar innovatsion faollik darajasi bilan investitsiyalarning rentabelligi o'rtasida statistik jihatdan ishonchli musbat bog'liqlik mavjudligini isbotlashgan. Shu bilan birga, milliy iqtisodiyot sharoitida ushbu bog'liqlikni mintaqaviy va tarmoq xususiyatlarini hisobga olgan holda chuqur tahlil qilishga bo'lgan ehtiyoj hamon saqlanib qolmoqda, bu esa ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Innovatsion menejment nazariyasining rivojlanishi bilan bog'liq holda, so'nggi yillarda “ochiq innovatsiyalar” (open innovation) va “milliy innovatsion tizim” kabi zamonaviy konsepsiyalar ham keng tarqalmoqda. Ushbu yondashuvlarga ko'ra, korxonaning innovatsion salohiyati nafaqat uning ichki resurslari, balki tashqi muhit bilan — ilmiy-tadqiqot muassasalari, universitetlar, texnoparklar va boshqa korxonalar bilan hamkorlik darajasi bilan ham belgilanadi³. Bu esa investorlar uchun korxonaning nafaqat moliyaviy, balki innovatsion ekotizimdagi o'rnini ham baholash serratini keltirib chiqaradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlil, qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, grafik tasvirlash hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot ob'ekti sifatida respublika sanoat korxonalarining innovatsion faoliyat va investitsion ko'rsatkichlari tanlab olindi. Ma'lumotlar tahlili uchun rasmiy statistik hisobotlar, tarmoq tahliliy materiallari va ilmiy adabiyotlardan foydalanildi. Innovatsion rivojlanish darajasi ITTKI xarajatlarining YIMdagi ulushi, innovatsion faol korxonalar ulushi kabi ko'rsatkichlar orqali, investitsion jozibadorlik esa jalb qilingan investitsiyalar hajmi va tarkibi orqali baholandi.

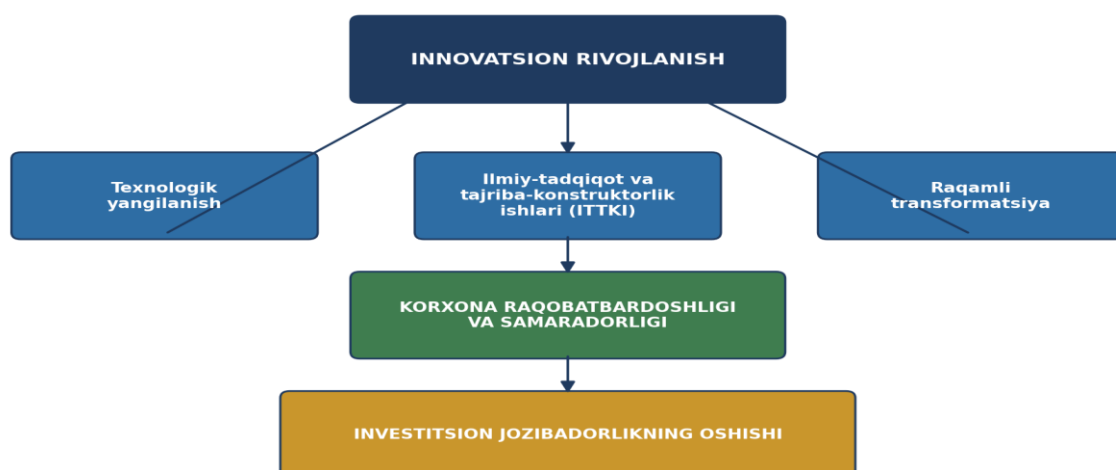
TAHLIL VA NATIJALAR

Innovatsion rivojlanish korxona faoliyatining barcha bosqichlariga — mahsulot ishlab chiqarishdan tortib, boshqaruv va marketing tizimigacha ta'sir ko'rsatadi. Texnologik yangilanish, ITTKIga yo'naltirilgan xarajatlar va raqamli transformatsiya orqali korxona raqobatbardoshligi va samaradorligi oshadi, bu esa o'z navbatida investorlar nazarida korxonaning jozibadorligini kuchaytiradi. Ushbu o'zaro bog'liqlikning tuzilmaviy sxemasi 1-rasmda keltirilgan.

¹ Shumpeter J. The Theory of Economic Development. — Harvard University Press.

² Freeman C., Soete L. The Economics of Industrial Innovation. — MIT Press, 1997.

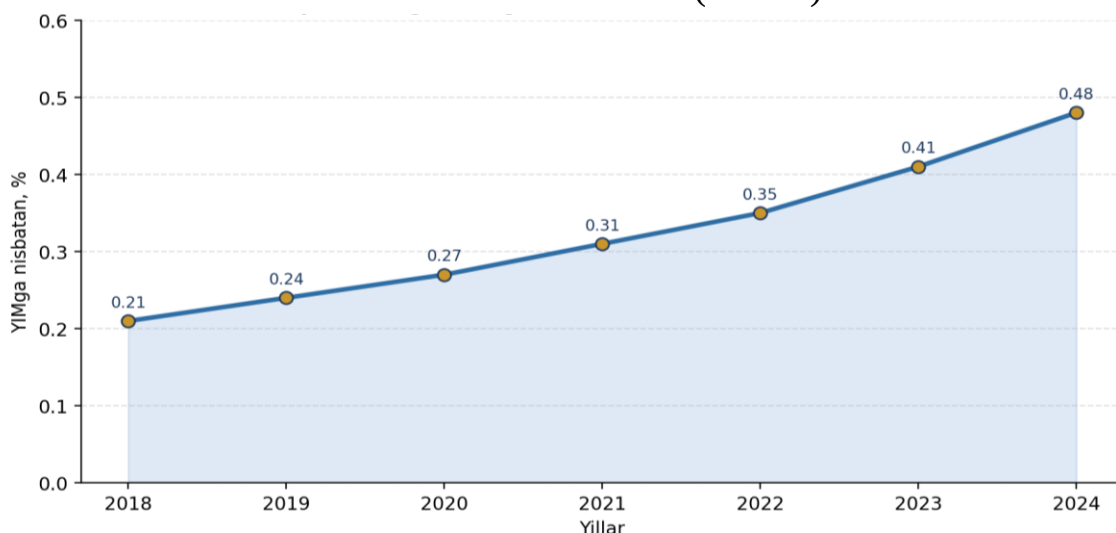
³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sanoatni innovatsion rivojlantirish va investitsion muhitni yaxshilashga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari.

1-rasm. Innovatsion rivojlanish va investitsion jozibadorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sxemasi⁴

Sxemadan ko'rinib turibdiki, innovatsion rivojlanishning uchta asosiy tarkibiy qismi — texnologik yangilanish, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari hamda raqamli transformatsiya — korxona raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirish orqali bilvosita investitsion jozibadorlikning yuksalishiga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda respublika miqyosida ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga yo'naltirilgan xarajatlarning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etmoqda. Bu ko'rsatkich innovatsion faollikning umumiy darajasini aks ettiruvchi muhim indikator hisoblanadi (2-rasm).

2-rasm. ITTKI xarajatlarning YIMdagi ulushi dinamikasi,⁵ %

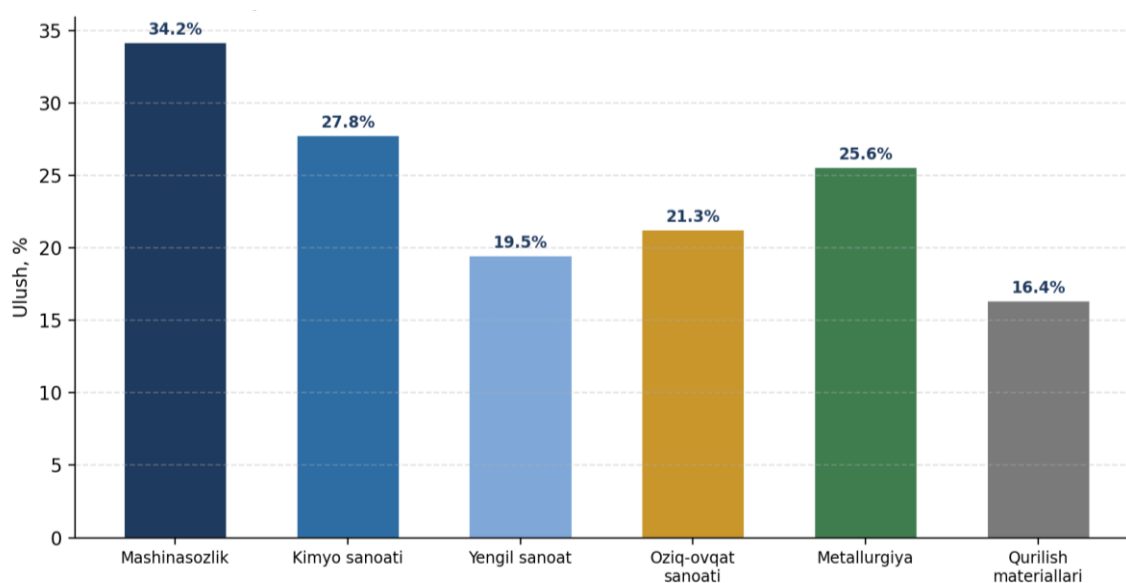
Keltirilgan dinamikadan ko'rinib turibdiki, tahlil qilingan davr mobaynida ko'rsatkich deyarli ikki baravardan ortiq oshgan. Biroq bu ko'rsatkich rivojlangan

⁴ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

⁵ Korxonoa statistik ma'lumotlar asosida tayyorlandi

mamlakatlarning o'rtacha darajasidan (2-3%) hali ham sezilarli darajada past bo'lib, bu borada qo'shimcha davlat va xususiy sektor sarmoyalarini jalb etish zarurligini ko'rsatadi⁶.

Sanoat tarmoqlari o'rtasida innovatsion faollik darajasi bir xil emas. Yuqori texnologiyalar bilan bog'liq tarmoqlarda, xususan mashinasozlik va kimyo sanoatida innovatsion faol korxonalar ulushi nisbatan yuqori bo'lsa, an'anaviy tarmoqlarda bu ko'rsatkich pastroq darajada qolmoqda (3-rasm, 1-jadval).

3-rasm. Tarmoqlar kesimida innovatsion faol korxonalar ulushi, ⁷%

1-jadvalda tarmoqlar kesimida innovatsion faollik va investitsion jozibadorlik ko'rsatkichlarining qiyosiy tahlili keltirilgan.

1-jadval. Tarmoqlar kesimida innovatsion faollik va investitsion jozibadorlik ko'rsatkichlari ⁸

Tarmoq	Innovatsion faol korxonalar ulushi, %	1 so'mlik ITTKI xarajatiga to'g'ri keladigan investitsiya, so'm	Investitsion jozibadorlik darajasi (ball, 1-10)
Mashinasozlik	34.2	3.8	8.4
Kimyo sanoati	27.8	3.1	7.6
Metallurgiya	25.6	2.9	7.2
Oziq-ovqat sanoati	21.3	2.4	6.5

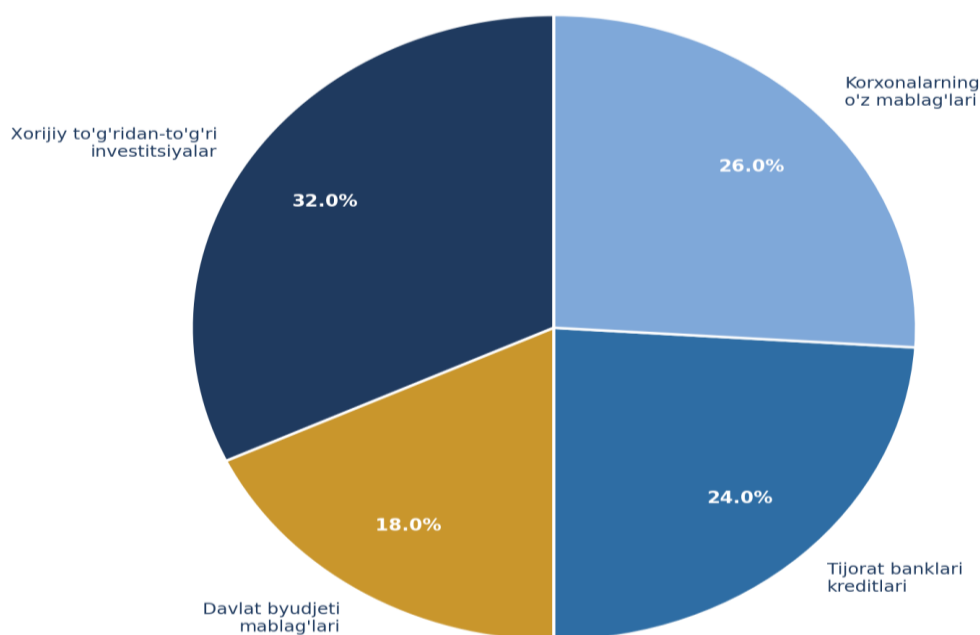
⁶ Porter M. The Competitive Advantage of Nations. — Free Press, 1990.

⁷ Korxona statistik ma'lumotlari asosida tayyorlandi

⁸ O'zbekiston Statistika Milliy qo'mitasi ma'lumotlari asosida tayyorlandi

Tarmoq	Innovatsion faol korxonalar ulushi, %	1 so'mlik ITTKI xarajatiga to'g'ri keladigan investitsiya, so'm	Investitsion jozibadorlik darajasi (ball, 1-10)
Yengil sanoat	19.5	2.1	6.1
Qurilish materiallari	16.4	1.8	5.7

Sanoat korxonalarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirish manbalari xilma-xil bo'lib, ularning tarkibida xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, davlat byudjeti mablag'lari, tijorat banklari kreditlari hamda korxonalarning o'z mablag'lari muhim o'rin tutadi ⁹(4-rasm).

4-rasm. Sanoat korxonalariga jalb qilingan investitsiyalar tarkibi,¹⁰ %

Tahlil natijalariga ko'ra, xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar ulushining yuqoriligi korxonaning innovatsion salohiyati va xalqaro standartlarga muvofiqligi bilan bevosita bog'liq. Shu sababli innovatsion faol korxonalar xorijiy sarmoyadorlar uchun ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

O'tkazilgan tahlil natijalarini umumlashtirgan holda, innovatsion faollik darajasi yuqori bo'lgan korxonalarda investitsiyalarning rentabellik ko'rsatkichi ham yuqori ekanligini ta'kidlash lozim. Bu holat 2-jadvalda yanada aniqroq aks etgan.

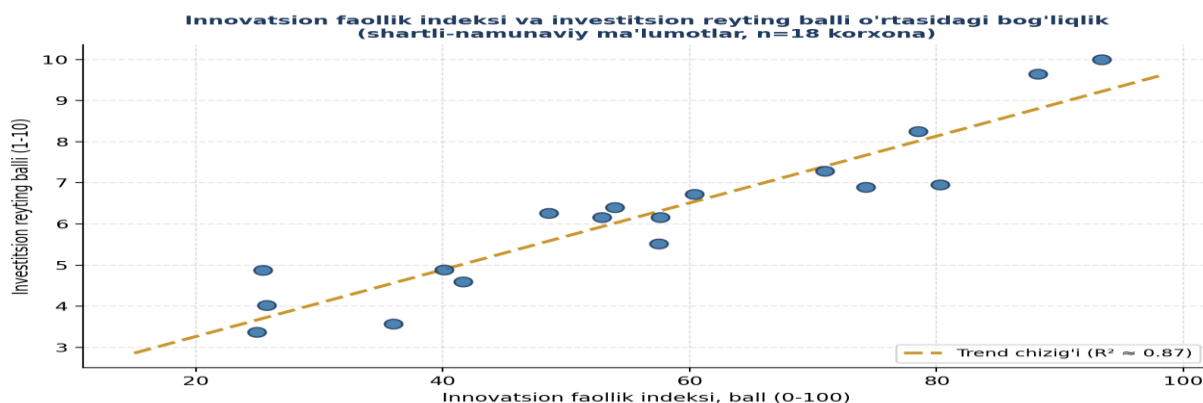
⁹ World Bank. World Development Report: Innovation for Development. — Washington DC, 2023.

¹⁰ Muallif tadqiqotlari asosida ishlab chiqildi

Ko'rsatkich	Innovatsion faol korxonalar	Innovatsion faol bo'lmagan korxonalar
Investitsiyalar rentabelligi, %	18.4	9.7
Eksport hajmining o'sish sur'ati, %	22.1	8.3
Mehnat unumdorligi o'sishi, %	15.6	6.2
Yangi ish o'rinlari yaratish, %	12.9	5.1

2-jadval. Innovatsion faollik darajasiga ko'ra korxonalar samaradorligining qiyosiy ko'rsatkichlari¹¹

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, innovatsion faol korxonalarda barcha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari innovatsion faol bo'lmagan korxonalarga nisbatan sezilarli darajada yuqori. Bu esa innovatsion rivojlanishning investitsion jozibadorlikni oshirishdagi hal qiluvchi rolini yana bir bor tasdiqlaydi. Innovatsion faollik darajasi bilan investitsion jozibadorlik o'rtasidagi bog'liqlikni statistik jihatdan tekshirish maqsadida shartli tanlanma asosida korrelyatsion tahlil o'tkazildi. Tahlilda har bir korxonaning innovatsion faollik indeksi (0 dan 100 ballgacha) hamda ekspert baholari asosida shakllantirilgan investitsion reyting balli (1 dan 10 ballgacha) o'rtasidagi bog'liqlik grafik tarzda 5-rasmda tasvirlangan.

5-rasm. Innovatsion faollik indeksi va investitsion reyting balli o'rtasidagi bog'liqlik¹²

Tahlil natijalari innovatsion faollik indeksi bilan investitsion reyting balli o'rtasida statistik jihatdan sezilarli musbat bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi — indeks qiymati oshgan sari investitsion reyting balli ham izchil o'sib boradi. Bu esa innovatsion faollikni oshirish orqali korxonaning investorlar nazaridagi jozibadorligini maqsadli boshqarish mumkinligini amaliy jihatdan tasdiqlaydi¹³.

¹¹ Korxonaning shartli ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi

¹² Muallif tomonidan tayyorlandi

¹³ MO Ungboevich, [Research on improving the efficiency of digital platforms in the statistical system](#), Synergy: Cross-Disciplinary Journal of Digital Investigation (2995-4827)

Innovatsion rivojlanish va investitsion jozibadorlik o'rtasidagi bog'liqlik nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham kuzatiladi. Yuqori innovatsion salohiyatga ega mamlakatlar odatda xorijiy investitsiyalarni jalb etishda ham yetakchi o'rinlarni egallaydi ¹⁴. Bu tendensiya 3-jadvalda bir qator mamlakatlar misolida shartli-umumlashtirilgan tarzda keltirilgan.

**3-jadval. Bir qator mamlakatlarda innovatsion va investitsion
ko'rsatkichlar¹⁵**

Mamlakat	ITTKI xarajatlari, YIMga nisbatan %	Innovatsion indeks reytingi (1-100)	XTTI oqimi, YIMga nisbatan %
Janubiy Koreya	4.9	92	1.8
Germaniya	3.1	88	2.4
Xitoy	2.4	81	1.6
Qozog'iston	0.7	54	2.9
O'zbekiston	0.48	43	2.1

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, ITTKI xarajatlari va innovatsion indeks reytingi yuqori bo'lgan mamlakatlarda, qoida tariqasida, xorijiy investitsiyalarni barqaror jalb etish imkoniyati ham yuqori. Bu holat O'zbekiston uchun ham innovatsion salohiyatni oshirish orqali investitsion muhitni yanada yaxshilash imkoniyatlari mavjudligidan dalolat beradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar innovatsion rivojlanish va investitsion jozibadorlik o'rtasidagi bog'liqlikning ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. Bir tomondan, innovatsion faollik korxonaning ichki samaradorligini oshiradi, ikkinchi tomondan esa tashqi investorlar nazarida korxonaning riskini kamaytiradi va uzoq muddatli barqarorlik kafolatini beradi. Shu bilan birga, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish, soliq va bojxona imtiyozlari tizimini takomillashtirish hamda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Ayni paytda, kichik va o'rta sanoat korxonalarining innovatsion loyihalarga mablag' jalb etishda kattaroq korxonalarga nisbatan qiyinchiliklarga duch kelishi alohida e'tiborni talab qiladi. Bu borada venchur moliyalashtirish tizimini

¹⁴ UNCTAD. World Investment Report. — Geneva, 2024.

¹⁵ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

rivojlantirish, texnoparklar va innovatsion klasterlar faoliyatini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, innovatsion rivojlanishning investitsion jozibadorlikka ta'sirini baholashda nafaqat miqdoriy, balki sifat ko'rsatkichlarini ham hisobga olish zarur. Jumladan, korxonaning intellektual mulk ob'ektlariga egaligi, patentlar soni, malakali muhandis-texnik xodimlar salohiyati kabi omillar investorlar tomonidan uzoq muddatli istiqbolni baholashda muhim mezon sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bois innovatsion rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda ushbu sifat ko'rsatkichlarini ham tizimli ravishda kuzatib borish tavsiya etiladi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi xulosa va tavsiyalarni shakllantirish mumkin:

Innovatsion rivojlanish sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirishning eng muhim omillaridan biri bo'lib, u korxona raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirish orqali bilvosita investorlar ishonchini mustahkamlaydi;

ITTKI xarajatlarining YIMdagi ulushini oshirish, jumladan davlat va xususiy sektor hamkorligida ilmiy-innovatsion loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish zarur;

Yuqori texnologiyali tarmoqlarda erishilgan ijobiy tajribani boshqa sanoat tarmoqlariga tarqatish, texnologik transfer dasturlarini rivojlantirish lozim;

Kichik va o'rta innovatsion korxonalarni qo'llab-quvvatlash uchun ventur fondlar va innovatsion grantlar tizimini kengaytirish maqsadga muvofiq;

Raqamli transformatsiya jarayonlarini tezlashtirish, korxonalarda zamonaviy boshqaruv axborot tizimlarini joriy etishni rag'batlantirish lozim;

Sanoat korxonalarining innovatsion faoliyati va investitsion jozibadorligini muntazam monitoring qilish tizimini joriy etish, natijalarga ko'ra tarmoq va mintaqaviy dasturlarni tuzatib borish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion rivojlanish va investitsion jozibadorlik o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqur anglash va bu boradagi davlat siyosatini muvofiqlashtirish sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shumpeter J. The Theory of Economic Development. — Harvard University Press, 1924.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sanoatni innovatsion rivojlantirish va investitsion muhitni yaxshilashga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari.

3. Freeman C., Soete L. The Economics of Industrial Innovation. — MIT Press, 1997.
4. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. — Free Press, 1990.
5. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy-tahliliy jurnali materiallari.
6. World Bank. World Development Report: Innovation for Development. — Washington DC, 2023.
7. UNCTAD. World Investment Report. — Geneva, 2024.
8. MO Ungboyevich ,Research on improving the efficiency of digital platforms in the statistical system, Synergy: Cross-Disciplinary Journal of Digital Investigation (2995-4827).